

Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takrizler ve Sıra Dışı İki Örnek

NAGİHAN GÜR*

ÖZ

Osmanlı edebiyatında önemli bir yere sahip olan takrizler, kendine has bir gelenek meydana getirmiştir. Bir eseri veya yazarı övmek için kaleme alınan bu metinler, genellikle eserlerin giriş kısımlarında yer alır. Bu gelenek, aynı zamanda, Osmanlı edebiyatı araştırmaları için birincil kaynak olma özelliği taşır. Öyle ki bazı takriz örnekleri, yazar ve esere dair içerdikleri bilgilerle biyografi ve monografilerin yazımına kaynaklık edecek niteliktedir. Bu çalışmada, edebiyat tarihi yazımında birincil kaynak olarak değerlendirilebilecek takrizlerin ne gibi işlevler taşıdıkları sorgulanacaktır. Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân*'ına ve *Mahmûd Celâleddin Paşa (Âsaf) Divanı*'na yazılan takriz örneklerinin inceleneceği bu çalışmada, edebiyat tarihini yeniden yazmak adına takrizlerin nasıl işlevler üstlendiği ve biyografi yazınının satır aralarını doldurmada bu metinlerin nasıl bir öneme sahip oldukları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Takriz geleneği, edebiyat tarihi yazımı, Osmanlı edebiyatı, *Mihnet-keşân*, Keçecizâde İzzet Molla, *Âsaf Divanı*, Mahmûd Celâleddin Paşa

Bütünlüklü bir edebiyat tarihi yazımından söz etmek ne derece mümkündür? Bu soruya cevap arayan birçok araştırmacı bugün mevcut literatürün farklı açılardan nasıl değerlendirilebileceği ve bu literatürü destekleyecek/

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ANKARA
E-posta: nagihan.gur@asbu.edu.tr

Bu makale, tarafımızca hazırlanan "Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği" (2014) başlıklı basılmamış doktora tezinden özgünleştirilerek üretilmiştir.

zenginleştirecek yeni kaynakların nasıl işlevselleştirilebileceği sorunsalıyla karşı karşıya kalır. Osmanlı edebiyatı bağlamında düşünüldüğünde ise öncelikle mevcut kaynakların sınırlarının ve bu kaynakların ne derece “tamam/lanabilir” olduğunun sorgulanması gerekir.

Bu noktada takriz yazını önemli bir yerde durmaktadır. Osmanlı edebiyat geleneğinin içerisinde kendisine hatırı sayılır bir yer bulmuş olan takrizler, edebiyat tarihinin satır aralarını doldurmada önemli bir rol üstlenir. Peki salt övücü nitelikte metinler olarak değerlendirilen ve hakkında sınırlı sayıda araştırma bulunan¹ bu metinlerin bugün edebiyat tarihi yazımına kafa yoran araştırmacılara söyleyecek bir sözü var mıdır? Bu soruya birtakım örnekler üzerinden cevaplar bulmaya çalışmadan önce takrizin ne olduğuna kısaca değinmek uygun olacaktır.

Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde “Övme, övüş, bir eserin başına konulan yetkili bir kimsenin yazdığı, övücü tanıtma yazısı, beğence” şeklinde yer alan takriz, en genel anlamıyla, “Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazıları” (Uzun-Arslan 2010: 472) olarak tanımlanmıştır. “Bir telife medih yollu yazılan mensur veya manzum makale” (*Lügat-i Naci* 2009: 658) yahut “bir telifi mensur veya manzum bir makale-i mahsûse ile medh ü sena etme” (*Kamus-i Türki* 1317: 426) şeklinde de tanımlanan takrizler, birçok sözlük ve ansiklopedi maddesinde “salt bir kelime olarak değil edebiyata ilişkin bir terim olarak” (Karataş 2000: 14) açıklanmıştır. Takrizlere dair yapılan bu tanımlar, şüphesiz, söz konusu metinlerin edebî gelenekteki kullanımlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Takrizler hemen hemen her dönemde üretilmiş ve bir yazım türü niteliği kazanmıştır. Öyle ki 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süregelen edebiyat geleneğinde üretilen divan, mesnevi, mecmûa, tezkire, sözlük, sakîname, surnâme, nasihatnâme, menâkıbnâme gibi türlerin yanı sıra belâgat kitapları, tarihler, müstakil manzumeler, şerh metinleri ve roman gibi birçok farklı eser ve türe takriz² yazılmıştır. Bu yazımın ilk örnekleri klasik edebiyat öncesinde de üretilmiştir. *Kutadgu Bilig*'e Çin âlimleri tarafından (Arat 2003: 5-7), *Atabetül Hakayık*'a Emir Seyfeddin ve Arslan Hoca Tarhan tarafından yazılan takrizler (Arat 2006: 100) bu geleneğin Türk edebiyatında ne kadar geriye götür-

¹ Takrizlere ilişkin yapılan çalışmalar şöyledir: Karataş, 2002; Vesely 2003; Rosenthal 1981; Woodhead 2000; Levanoni 2013; Gür 2012; Gür 2014; Bauer 2014; Burak 2015; Elçi 2016.

² Takrizleri bir yazım türü olarak değerlendiren “Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği” başlıklı doktora tezinde 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar 71 farklı metne/esere yazılmış ve “takriz” başlığını taşıyan 200'e yakın manzum-mensur takriz örneği incelenmiştir. Detaylar için bakınız: Gür 2014: 6-39.

rülebileceğini gösterir. Tanzimat ve modern edebiyat dönemlerinde de takriz örneklerine rastlamak mümkündür³.

Bugün, takrizleri salt övücü nitelikte metinler olarak değerlendiren ve bu metinlerin klişe yargılar içerdiğini ileri süren birtakım kanaatler mevcuttur. Bu kanaatler, eserden bağımsız olduğu düşünülen takrizlerin göz ardı edilmesine ve bazı metin neşirlerinde takrizlere yer verilmemesine yol açmıştır. Bugüne kadar görmüş olduğumuz takriz örnekleri bizi bu kabullerin sıhhatini sorgulamaya, takrizlerin eser ve yazarla kurduğu ilişkiyi irdelemeye ve bu yazının üretildikleri dönemde ve sonrasında ne gibi işlevler üstlendiklerini düşünmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal'ın *Leskofçalı Gâlib*⁴ *Divanı*'na yazdığı ön söz bizim için önemli bir çıkış noktası olmuştur. İbnülemin, bu ön sözde Namık Kemâl'in Leskofçalı Gâlib'e yazdığı takrizden şöyle söz eder:

[Namık Kemâl'in] mutavvel ve mufassal takrîzi müessirle eser hakkında elbette şâyân-ı ehemmiyet ma'lûmât ve mülâhazât ihtivâ eylemiştir ki -divanı kadar hâiz-i kıymet olan- o takrîzin bugün elde bulunmaması, seza-vâr-ı esef-i azîmdir. Elde bulunsaydı, Gâlib Bey'i pek yakından tanıyan bir üstâd-ı sâhib-kemâlin tahkîkât ve mütâlâ'âtı şimdi bu sahifeleri tezyîn ve istifâde-i mükemmelemizi te'mîn ederdi (Yıldız 2003: 43).

Görüldüğü üzere Namık Kemâl'in söz konusu takrizi⁵ Leskofçalı Gâlib Bey'in *Divanı*'ı kadar değerli görülmüştür. İbnülemin'in takrizle yüklediği bu anlam, söz konusu metnin döneminde belirli bir sosyal ağıın içerisinde do-

³ Turan Karataş'ın *Takriz Edebiyatı* (2002) adlı kitabı Tanzimat dönemi takriz örneklerini içermesi açısından önemli bir kaynaktır. Bunun yanı sıra klasik dönem takriz geleneğinin devamı olarak görebileceğimiz bazı takriz/takdim yazıları modern zamanda da varlık göstermiştir. Ahmet Talat Onay'ın *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (2000) adlı kitabına Tahir Olgun ve Velet Çelebi İzbudak'ın "Tebrik ve Teşekkür" amacıyla birer takriz yazmaları buna güzel bir örnek oluşturur. Bu takrizler eserin baş kısmında yer almaktadır. Benzer şekilde Ali Nihat Tarlan, *Yahya Bey Divanı*'nın (1983) edisyonunun tamamlanması üzerine Mehmet Çavuşoğlu'nun çalışmasına bir tarih yazmıştır. Bu tarih manzumesi, *Yahya Bey Divanı*'nın edisyonunun baş kısmına konulmuştur. Bu bağlamda söz konusu tarih, modern anlamda bir tarih-takriz özelliği göstermektedir. Benzer şekilde, Ömür Ceylan'ın, Fatih Köksal'ın *Tenkit ve Teori* (2012) adlı kitabı ile Ahmet Kartal'ın *Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* adlı eserine yazdığı takrizler ve Mehmet Fatih Köksal'ın *Ziya Aşkar'ın Aşk Meclisi: Mesneviye Yeniden Uyanmak* adlı kitabına yazdığı Farsça takriz de yine bu bağlamda anılmaya değerdir.

⁴ Encümen-i Şu'arâ topluluğu şairlerinden olan Leskofçalı Gâlib Bey (öl. 1867) kaymakamlık, Bahriye kitabevi ve divan kâtibliği gibi görevlerde bulundu. Encümen-i Şu'arâ topluluğu daha ziyade Gâlib'in şiir sunresinde teşekkül etmiştir. Şiirin muhtevasında eski şairler gibi davranan Gâlib, bunu ifade ediş ve onun bakımından yenidir. Şairin bugün bilinen dört adet mektubu ile bir divanı vardır (Yıldız 2003: 140).

⁵ Söz konusu takriz Midhat Cemal Kuntay'ın *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı eserinde tıpkıbasım şeklinde bulunmaktadır (bkz. 1949: 31).

laşımında olduğuna da işaret emektedir. Bu ifadeler aynı zamanda takrizlerin eserlerden bağımsız olarak bir değerinin olabileceğini ve bu metinlerin üretildikleri dönemlerde dahi bir başvuru kaynağı olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır.

Edib Ahmed Yükneki'nin *Atabetül-Hakâyık*'ında -eserin her nüshasında bulunmayan ve farklı başlıklarla karşımıza çıkan- biri isimsiz diğerleri ise döneminin önemli devlet adamı-hâmileri tarafından yazılmış üç takriz⁶ yer alır. Reşit Rahmeti Arat tarafından bilimsel yayımı yapılan eserin inceleme ve notlar kısmında doğrudan "takriz" (Arat 2006: 127) olarak adlandırılan bu manzumeler, yazar ve eser hakkında dikkate değer hükümler içerir. Edib Ahmed'in fiziksel özellikleri, nereli olduğu, babasının adının ne olduğuna dair birtakım detay bilgiler içeren bu takrizler eserin dili, içeriği, edebi değeri ve döneminde gördüğü ilgiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Reşit Rahmeti Arat, bu manzumelerden hareketle şöyle bir tespitte bulunur:

"Eserin bu ilaveler [takrizler] ile birlikte yeniden tanzim edildiği tarihlerde, Edib Ahmed'in hâl tercümesi o muhitte artık meçhûl olup, adı, yeri ve hattâ eserinin ismi bile tereddütlü ve şüpheli bulunuyordu. Bilhassa Arslan Hoca Tarhan'ın [takrizindeki] sözleri bu ciheti açıkça göstermektedir" (Arat 2006: 7).

Arat'ın bu tespitleri *Atabetül-Hakâyık*'a yazılan takrizlerin Edib Ahmed'in biyografisini ve eserini bugüne taşımada önemli bir rol üstlendiğini açıkça gösterir.

Bu bağlamda Mehmet Fuat Köprülü'nün Yenipazarlı Vâli⁷ (öl. 1589)'nin *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisine Bâkî (öl.1600)⁸ tarafından yazılan takrizden hareketle yaptığı değerlendirmeleri de dikkate değerdir:

991 (1584)'de şair Vâli, Âhi'nin meşhur *Hüsn ü Dil*'ini nazmederek devrin belli başlı şairlerinden takrizler aldığı sırada, Bâkî'den de takriz almış ve bunun üstüne ilave ettiği ser-nâmede⁹, Bâkî hakkında "mâlik al-şu'arâ" unvanını kullanmıştı. Bu unvan sonradan umûmiyetle kabul

⁶ Bu manzumeler için bkz. Arat 2006: 100.

⁷ Vâli Ahmed Çelebi, Hoca Sâdeddin Efendi'ye mülâzım olmuş kadılık görevinde bulunmuştur. *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisiyle şöhret bulmuştur (*Sicill-i Osmâni*, 5. Cilt, 1650).

⁸ Şöhret ve tesiri asırlarca devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ve "Sultânü's-suarâ" diye anılmış büyük divan şairi Mahmud Abdülbâkî (Bâkî) (öl. 1600), Süleymaniye Külliyesi'nde bina emini, kadılık, kadı nâibliği, Sahn müderrisliği, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Şiirlerinde temiz ve âhenkli bir üslûba sahip olan Bâkî, Osmanlı şiirine bir söyleyiş kudreti ve rahatlığı kazandırmıştır. *Divan, Fezâilü'l-cihâd ve Fezâil-i Mekke, Me'âlimül-Yakin, Kırk Hadis Tercümesi* adlı eserleri vardır (Çavuşoğlu 1991: 537-540).

⁹ Söz konusu takrizin başlığı şöyledir: "Melikü's-Şu'arâ Kıdvetu'l Fuzelâ Bâkî Efendi".

edilmiş ve Bâkî hakkında dâimâ “mâlik al-şu’arâ” ve daha ziyade “sul-tan al-şu’arâ” unvanı kullanılmıştır (Köprülü 1979: 249).

Her ne kadar Köprülü’nün Bâkî’nin unvanına ilişkin bu tespitini başka kaynaklarla destekleyemiyor olsak da¹⁰ bu ifadeler takrizlerin işlevi ve edebiyat tarihi açısından taşıdıkları değeri göstermesi açısından önemlidir. Bu örnek aynı zamanda takrizlerin onu üreten kişiler açısından da bir değer taşıyabileceğine işaret eder. Diğer yandan bu takriz, salt takriz başlıklarının dahi bugünün araştırmacılarına söyleyecek birçok şeyi olabileceğini göstermektedir. Bu noktada, bu geleneğe yüklenen değeri somutlaştırmak ve takrizlerin edebiyat tarihi yazımında ne gibi işlevler üstlenebileceğini sorgulamak adına birtakım takriz örneklerini irdelemek uygun olacaktır.

Keçecizâde İzzet Molla (öl. 1829)’nın¹¹ “yerleşik geleneğin dışına çıkan özellikleri dolayısıyla hem çağında hem de sonraki dönemlerde “temkinli” bir ilgiyle karşılan[an] (Tüzin 2008: 8) *Mihnet-keşân* adlı mesnevisine Sahaf-lar Şeyhizâde Es’ad Efendi¹² (öl. 1848) uzun soluklu bir takriz yazar. Eserin nazım şekliyle uyumlu olan bu manzum takriz *Es’ad Efendi Divanı*’nda “Takrizât” başlığı altında yer alır. Söz konusu takriz adeta Sahaf-lar Şeyhizâde Es’ad Efendi ve İzzet Molla’nın müşterek bir sergüzeştname niteliğindedir. Kendisi aynı zamanda İzzet Molla’nın bacanağı olan ve bu bağın tesiriyle samimi bir üslupla takrizini kaleme alan Es’ad Efendi, söz konusu takrizinde İzzet Molla’nın sanatını şu şekilde değerlendirir:

[...]
Ma‘ânîsi rengin hürûfu harîf
O mazrûfuñ el-ħaq zurûfî zarîf

Olup lafz u ma‘nâsi şekkerle şîr
Aña nân u helvâ degildir nazîr

¹⁰ Bu tespiti Haluk İpekten, Bâkî üzerine hazırladığı, *Bâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları* adlı kitabında -Mehmet Fuat Köprülü’yü referans alarak- yer vermiştir (İpekten 2008: 25-26).

¹¹ Osmanlı şiirinin 19. yüzyıldaki son temsilcilerinden olan Keçecizâde İzzet Molla (öl. 1829) müfettişlik, kethüdâlık ve kadılık görevlerinde bulundu. Gerek divanındaki manzumelerde gerekse mesnevilerinde mahallî renkleri ve yerli unsurlar dikkati çekecek derecede çoktur. İzzet Molla’nın asıl başarısı gazellerinde görülür. *Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, *Divân-ı Hazân-ı Âsâr*, *Gülşen-i Aşk* ve *Mihnet-keşân* adlı eserleri vardır (Okçu 2001: 561-563).

¹² Babasının sahaf-lar şeyhi olması itibarıyla Sahaf-lar Şeyhizâde olarak anılan Es’ad Efendi (öl. 1848) vakanüvislik, takvimhâne nazırlığı ve kadılık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasını anlatan *Üss-i Zafer* adlı şöhret bulmuş eserinin takdimiyle kendisine Evkaf müfettişliği ve Üsküdar mahreci pâyesi verildi. Es’ad Efendi ayrıca nadide eserlerden derleyip vakfettiği kitaplarla da ilim çevrelerinde müstesna bir yere sahip olmuştur. Eserleri arasında *Divan’ı* ve *Üss-i Zafer* anılmaya değerdir (Yılmaz 1995: 341).

Miřāl-i Nedīm-i ma‘ārif-niřān
Eder bezme enseb ma‘ānī beyān

Makāmāt’ı görmüş degilseñ eger
Bunu ezber eyle edebden yeter

Mizāc-ı mizāh-āřināsı eger
Dilerse sözünden hācerler güler

Bulur bāde-nūřāne meřrebe söz
Koyar lüle-i ehl-i keyf üzre kōz

Olup vā‘ize geh medār-ı kelām
O dürden verir silk-i nuşha nizām

Beyān-ı kerāmātı etse murād
Mürīdi olur merd-i rüşen-nihād
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 8b)

Bu övücü söyleminin ardından söz konusu takrizin 22. beytinden itibaren Sahaflar řeyhizāde Es‘ad Efendi kendi hayatına dair birtakım bilgilere yer verir:

Çıkıp emr-i tahrīre kırk altıda
Gezildi rehiñ üstü de altı da

O yolda periřān iken dürr-i dem‘
Refikim olup hātırım itdi cem‘

Çalem oldu řirāze-bend-i řenā
Bu nazm ile verdikde Sofya safā
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 9a)

Es‘ad Efendi’nin “1831’de yapılan nüfus sayımında şehirköy ve Sofya yöresinde görevlendir[ilişine]” (Arslan 2005: XIV) gönderme yapan bu ifadeler söz konusu takrizi adeta Sahaflar şeyhizade Esād Efendi’nin bir sergüzeřtnāmesi olarak okumamıza imkān sağlar. Bu niteliğiyle bir tür takriz-sergüzeřtnāme özelliği gösteren bu melez takriz, aynı zamanda bu geleneğin sıra dışı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Takrizinin 33. beyitinde tekrar İzzet Molla’ya dikkat yönelten Sahaflar řeyhizāde Es‘ad Efendi, İzzet Molla ve Hālet Efendi arasındaki ilişkiye de göndermede bulunur. şairin gerek siyasi gerekse edebî birçok faaliyetinde önemli bir kimlik olan Hālet Efendi, İzzet Molla’nın hem iyi hem de kötü tālihi olmuştur. Devlet kethüdalarından Hālet Efendi ile tanışan İzzet Molla

kısa sürede “Hâlet Efendi’nin nedimleri arasına girmiş ve o vasıta ile Sultan Mahmûd’un mülakat ve iltifatına nâil ol[muştur]” (*İstanbul Kütüphaneleri...*, 1965: 980-981). Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi de İzzet Molla gibi Hâlet Efendi’ye intisap etmiş ve onun meclislerinde bulunmuştur (Oğraş 2001: 4). Böylelikle İzzet Molla ve Hâlet Efendi arasındaki ilişkiye tanıklık etme fırsatı da bulan Es’ad Efendi, bu yakınlığı yazmış olduğu takrizine de yansıtmayı ihmal etmez. “Hâlet” kelimesinin tevriyeli kullanımıyla taraflar arasındaki ilişkiye gönderme yapan Es’ad Efendi şairin sürgün nedenini şu şekilde dile getirir:

O eşnâda ber-şavli-i mihnet-keşân
Düşer hâlet-i hicrete nâgehân
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 9a)

Hâlet Efendi’nin Konya’ya sürülüp orada idam edilmesinin ardından İzzet Molla bir anlamda ondan gördüğü lütuf ve keremin şükrünü îfâ etmiş olmak için Hâlet Efendi’nin müdafaasında bulunmuş ve bu nedenle Keşan’a sürülmüştür (*İstanbul Kütüphaneleri...*, 1965: 980-981). Es’ad Efendi’nin bu takrizinde şairin hayatında bir dönüm noktası olan ve mesnevisini kaleme almasını sağlayan söz konusu hadiseye gönderme yapılması bu takrizin belirli bir bağlamda üretildiğini açıkça göstermektedir. Bu örnek, aynı zamanda takriz metinlerini çözümlemede tarihsel, sosyal ve kültürel zeminde yapılacak farklı okumaların önemine de işaret etmektedir.

Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi’nin takrizinde şairin ikinci sürgün yeri olan Sivas’a da yer verilir. Bu kısımlar, İzzet Molla’nın sürgününe sebep olan ve onun lâyhâsını II. Mahmûd’a bildiren (Ceylan-Yılmaz 2005: 23) Behçet Bey’e dair şu göndermeleri içerir:

Leb-i Behçet’i bu sebebden meded
Çapandı be-tezvîr-i ehl-i hâsed

Erâcîfe bâ’is olur şöhbeti
Denip dūra şard etdiler ‘İzzeti

Sakın nâ-becâ açma kaç’â dehen
Olursañ da şâdık çekersin ziyân

Der-embâr olan gendüm-i sebze-dâr
Bu ma’nâyı eyler saña âşikâr

Ĥudâ şaklasın cümleyi ez-kaçâ
Bu hefve eder nefyini iktizâ

Ṭarîķin edip ṭayy ḳazā-yı Ḥudā
Sürer süy-ı Sivās'a esb-i celā

Ṭoķuz māha vardıķda hengām-ı hicr
Baķın ne toğurdu 'acüz-ı sipihr
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 9b)

Yukarıda yer alan "Tokuz māha vardıkda hengām-ı hicr/Baķın ne toğurdu 'acüz-ı sipihr" şeklindeki beyit -kaynaklarda yer aldığı şekliyle¹³- İzzet Molla'nın ikinci sürgün yerinde dokuz ay kaldığını teyit etmektedir. İzzet Molla'nın ihtiyatsızlığına, çevresindekilerin onun sürgününde oynadıkları role ve şairin hayatındaki önemli dönüm noktalarına göndermeler içeren bu beyitler söz konusu takrizde âdetâ tarihî bir belge/şiir niteliği kazandırmıştır.

Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin söz konusu takrizinde şairin edebî ürettimleri de mercek altına alınmıştır:

Nu'ütü olur Bür'e derd-i dile
Şefâ'atle men'ütü virsün şıla

Ḳaşâ'id ki Nef'i olaydı eger
Mu'âşır çeker şöhetinden zarar

Ġazāl-i Cemāli ğazel şayd eder
Gümüş sâķını maķta'ı ḳayd eder

Rubā'isini rub'-ı meskūnda nās
Sezā etseler ḳaşr-ı nażma esās

Bulur müfredinden revā serv-i yār
Miyān-ı muhibbānda nev-iştiḥār

Meşāri' ki āzāde iĝlākdan
Açar beyt-i rengine bāb-ı dehen

Tevāriḥ-i şināsi öyle metin
Surürî'yi ğıbtayla itdi ḥazın
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 10a)

Şairin sanatına ne derece vakıf olduğunu gösteren bu kısımların ardından Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, İzzet Molla'nın edebî faaliyetlerinin bir dökümü de sunmuştur:

¹³ Keçecizade İzzet Molla 1841; Ceylan-Yılmaz 2005; Arslan 2010.

Çodu Gülşen-i ‘Aşk adın birine
Hezārın getirdi huşun yerine

Şabâvet sözüyken n’ola ol sühan
Olur gâlib-i güfte-i şeyh-i fen

Diğer meşnevî ismi Nâz u Niyâz
Uşûlü ser-â-pây sûz u güdâz

Tamâm olmadan lik ecel şad dirîğ
Meh-i ‘ömrünü ördü mânend-i miğ

Siyâh-ı hürûfa işâret edip
Yine cem‘-i dîvâna niyyet edip

Anıñ nâmın etdi Hızân-ı Bahâr
Birazcık da olmuş iken sebze-vâr
(Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749: 10a)

Görüldüğü üzere bir biyografi maddesinde yer alabilecek bütün bilgileri hatta -daha fazlasını- içeren Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi’nin bu takrizi¹⁴, İzzet Molla’nın biyografisini takip etmede bugünün araştırmacılarına önemli bilgiler sunmaktadır. Bu takriz ayrıca şairin bazı tezkire maddelerinde ve güncel çalışmalarda yer almayan¹⁵ *Nâz u Niyâz* adlı tamamlanmamış mesnevisinden bizi haberdar eden ilk kaynak olması bakımından da önemlidir. “Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk* mesnevisine nazîre olarak tasarlandığı” (Şahin 2013: 158) düşünülen bu mesnevi, İzzet Molla’nın yarım kalmış “son teşebbüsü”dür (Şahin 2013: 151). Takrizde yer alan bu bilgilerden hareketle söz konusu mesnevinin peşine düşen Ebubekir Sıddık Şahin eserin iki farklı nüshasını¹⁶ tespit etmiş ve bunun üzerine “Hüsn ü Aşk’ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevî: Nâz u Niyâz” başlıklı bir makale yazmıştır. Söz konusu eseri

¹⁴ Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi’nin yukarıda aktardığımız bu uzun soluklu takrizi karşılıksız kalmamış, Es’ad Efendi’nin *Üss-i Zafer* adlı eserine Keçecizâde İzzet Molla da bir takriz yazmıştır. Es’ad Efendi’nin vekâynüvis olduğu sırada yazdığı [*Üss-i Zafer*], olayların içinde bulunmuş bir kişinin kaleminden çıkmış olması, askeri alanda yapılan yenilikler ve yenileriliğin kaldırılmasını ayrıntılı olarak anlatan başka bir eserin bulunmaması açısından (Arslan 2005: XXXII) önemli bir kaynaktır. Takrizinde eserin bu yönüne dikkat çeken İzzet Molla, Es’ad Efendi’nin vakanüvisliğine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Takrizde ayrıca eserin basımına dair birtakım bilgiler de yer verildiği görülür.

¹⁵ İzzet Molla’nın *Nâz u Niyâz* adlı mesnevisi, şair üzerine yapılmış bazı çalışmalarda eserleri arasında yer almamaktadır. Bkz: İnal 1988: 722-746; Okçu 2001: 562-563; Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz 2007: XXXVI. Bu kaynakların yanı sıra şairin söz konusu mesnevisine dikkat çeken bazı çalışmalar da mevcuttur. Bkz: Özyıldırım 2007: 27; Şahin 2013: 151.

¹⁶ Eserin nüsha kayıtları şöyledir: “Süleymaniye Kütüphanesi Esad Ef. 2934, yk. 37b-45b; Dârü’l-Kütübî’l-Mısıriyye, Edebüt-Türkiyye 1839, yk. 42b-53a” (Şahin 2013: 151).

dikkatimize sunan bu yayım, takrizlerin edebiyat tarihi araştırmalarına sağladığı katkısı somutlaştırması açısından dikkate değerdir.

Takrizlerin içeriklerinin değerlendirilmesinde önemli bir diğer örnek *Âsaf Divanı*'nda karşımıza çıkar. "Sultan Abdülmecid'in kızıyla evlenen ve aynı zamanda saray görevleri sırasında kayınbiraderi Sultan Abdülhâmid'in yakınlığını kazanan (Ceylan 2003: III) Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa (öl. 1903)'nın¹⁷ saraydaki iyi konumu çok uzun sürmemiş ve nihayetinde padişahın iltifatından uzak kalmıştır. Siyasi kimliğinin yanı sıra Âsaf mahlasıyla şiirler yazan Paşa'nın evi şair meclislerinin de en popüler mekânı olmuştur (Ceylan 2003: 21)¹⁸.

Âsaf Divanı'nda iki manzum takriz yer alır. Şairin sanatının övüldüğü bu takrizlerden ilkinin içeriği şöyledir:

Pür-ma'âlidir kasâid meclis-ârâ söz değil
Medh-i şâhı beñzemez Şehnâme'nin destânına

Pür-ḥakîkat cümlesi ez cümle ol "İntâk-ı Hak"
Hak Te'âlâ'nın güzel tefsîrdir Kur'ân'ına

"Ḥizb-i Bahr" in zevki ṭab'-ı müstaḫîmi coşdurur
Çâredir ammâ saḳâmet zenbiniñ tûfânına
(Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94: 2-3)

Divanda yer alan diğer takriz de benzer şekilde şairin sanatını övücü bir söylem içerir:

O "Ḥizb"-i güzîden o "İntâk-ı Ḥaḳḳ"
Sır-ı nâme-i fikret-i mâ-sebaḳ

'Arabdan 'Acemden gelen şâ'irân
İşitmiş mi hiç böyle bir dâsîtân

Kelâmın hoş-üslûb u dil-cüydür
Çemen-zâr-ı ṭab'ın da hoş-büydür

¹⁷ Sultan Abdülmecid'in kerimelerinden Seniha Sultan ile evlenen Mahmûd Celâleddin Paşa (1853-1903), Sadaret Mektubi Kalemî memurluğu, nazırlık ve vezirlik görevlerinde bulundu. Şiirlerinde "Âsâf" mahlasını kullanmıştır. Şairliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir hami olan Âsâf'ın evi, meyhaneler ve kahvelerden sonra toplanılan büyük konaklardan biri olmuştur (İnal 1988: 41-50).

¹⁸ İbnülemin Kemal İnal, Celâleddin Paşa'nın etrafında oluşan, aralarında Üsküdarlı Sâfî'nin de bulunduğu sosyal ağa şu şekilde işaret eder: "Meclisi encümen-i şiir idi. Erbâb-ı şiir, o encümene devam eder ve encümende isbat-ı vücüt ederdi. [...] Şair Üsküdarlı Talât ve Sâfî Beyler, encümenin âzâ-yı dâimesindendirler. Erbâb-ı kemâlden diğer zevat da müdâvim idiler. Fudaladan Abdurrahman Süreyyâ Efendi ile Hüseyin Daniş Bey, Beylerin muallimlerindendirler" (İnal 1988: 1930: 60).

Sitâyiş-geriğdir zebân-ı ‘umüm
Seniñle mübâhât eder mülk-i Rüm
(Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94: 8)

Âsaf’ın sanat yetisini ortaya koyan bu takrizlerde şairin devrinde önemli etki yaratan “İntak-ı Hak” ve “Hizbü’l-Bahr” adlı kasidelerine gönderme yapıldığı görülür. İntak-ı Hak, Paşa’nın en bilinen manzumesidir. Ziya Paşa’nın *Zafername’si* tarzında yazılan bu kaside devrin bazı şairleri tarafından tahmis edilmiştir. Ayrıca söz konusu kasidede, döneminde birçok eleştiriye hedef olan Bahriye Nazırı Hasan Hüsnî Paşa’ya dair ağır eleştiriler de yer alır (Ceylan 2003: 35). Hizbü’l-Bahr’da ise 1897-1898 Türk-Yunan savaşlarında kazanılan zaferin anlatıldığı beyitler dikkat çekicidir. Ayrıca kasidede, Bahriye Nazırı Hasan Paşa’nın Sultan’a şikâyet edilmesini içeren bir bölüm de yer alır. Devrin sosyal durumunun bir panoramasını da sunan Âsaf, bu kasidede İntak-ı Hak’a göre daha sert bir üslup kullanmıştır (Ceylan 2003: 36).

Takriz yazarları Âsaf’ın bu sansasyonel kasidelerini övmüş ve bu şekilde Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa’ya destek vererek dönemin nabzını tutmuşlardır. Bu takrizlerde dikkati çeken bir diğer önemli husus, takrizlerde şair mahlaslarının gizlenmiş olmasıdır. Bu durumu, yaşadığı siyasi baskının en yoğun olduğu dönemde Mısır’a giden, divanını orada bastıran ve eserin basım süreciyle bizzat alakadar olan Mahmûd Celâleddin Paşa’nın bir tasarrufu olarak değerlendirmek mümkündür. *Divan*’ın basımından önce yazıldığını düşündüğümüz ve -muhtemelen- Âsaf tarafından, “Bir Şâ’ir-i Meşhûrun Takrizi” ve “Bir Şâ’ir-i Nükte-perverindir” şeklinde sonradan adlandırılan bu manzum takrizlerin “mahlassız” beyitleri şu şekildedir:

Şânını tavsîfden ‘âcizsin ey [...] fakat
‘Aczini ‘afv etmemek düşmez o zâtın şânına
(Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94: 5)

Bu [...] sağa bir kemîn-bendedir
‘İnâyetine karşı şermendedir
(Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94: 8)

İncelediğimiz takrizler içerisinde ilk kez karşımıza çıkan bu sıra dışı örnek, söz konusu takrizlerin Paşa’yı destekleyen ve onun sosyal ağında bulunan birileri tarafından yazıldığını düşündürmektedir. Peki takrizlerde bilinçli bir şekilde kimlikleri gizlenen söz konusu kişiler kimlerdir? Bu sorunun kısmî cevabını İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal’ın şu ifadelerinden öğrenmekteyiz: “[Dâmâd Mahmûd Cemaleddin Paşa] İstanbul’da bulunduğu esnada Divan-ı Eş’arını Mısır’a gönderip tab ettirmek istedi ise de muvaffak olamadı. Bilahere Mısır’a azimetinde tab ettirmiştir. Üsküdarlı Sâfi’nin pek latîf bir takriz-i manzûmunu hâvidir” (İnal 1988: 60). Görüldüğü üzere İbnülemin’in aktar-

diğı bu bilgi, takriz yazarlarından birinin -Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin'e hocalık yapmış olan- Üsküdarlı Sâfi olduğunu öğrenmemizi sağlar. Ancak hangi takrizin Sâfi'ye ait olduğunu tespit etmemiz mümkün değildir. Öyle ki mahlas beyitlerinde yer alan boşluklara vezinden yola çıkarak "Sâfi" ismini yerleştirdiğimizde vezin gereği her iki dizede de iki heceye ihtiyaç duyulduğu görülür. Metin tamirine imkân vermeyen bu beyitlerde takriz yazarlarının kimliklerini bilinçli bir şekilde gizlediğini düşündüğümüz Mahmûd Celâleddin Paşa o dönemde İstanbul hükûmetinin baskısını üzerinde yoğun bir şekilde hissetmiştir. Bu noktada, Mısır'da bulunduğu sırada ciddi bir takip altında olan Paşa'nın böyle bir dönemde divanına takriz yazarak kendine destek veren kişilerin kimliklerini ifşa etmekten sakınması oldukça olağan bir durumdur. Mahmûd Celâleddin Paşa'nın bu korumacı yaklaşımını, aynı zamanda takriz yazarlarıyla arasında var olan sosyal ağın bir sağlaması olarak da okumamız mümkündür.

Sonuç

Yazdıkları eser ve yazardan bağımsız olmayan takriz metinlerinin bugün edebiyat tarihinin satır aralarını doldurmada önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Öyle ki bu metinler -içerdikleri bilgi ve değerlendirmelerle- "mevcut malzemedен kotarılan bir üst metin" (Özgül 2013: 2691) olarak kurgulanan edebiyat tarihi yazımında bugün bizlere hatırı sayılır bir malzeme sunmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı dönemi takriz geleneğinin içinin doldurulması adına, edebiyat tarihi araştırmalarında birincil kaynak olarak kullanabileceğimiz bu metinlerin farklı açılardan yeniden değerlendirilmesi, mevcut tüm örneklerin detaylı bir şekilde analizlerinin yapılması ve bu metinlerin üretildikleri bağlamın irdelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bunun sağlanması adına, çeşitli takriz örneklerinden oluşacak bir takriz veritabanının hazırlanması ve mümkün olduğu kadar çok sayıda takriz örneğinin incelenmesi önemli bir adım olacaktır. Bu vesileyle, takriz metinlerinin detaylı bir dökümünü sunmak ve bu metinlere tarihsel, kültürel ve sosyolojik bağlamda yakın okumalar yapmak, şüphesiz, edebiyat ve kültür tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Mihnet-keşân'a ve Âsaf Divanı'na Yazılan Takrizler

Mihnet-keşân, Keçecizâde 'İzzet Molla

Mevâli-i Fihâmdan Keçeci-zâde Mehmed 'İzzet Efendi Merhûmun Mihnet-keşân Nâm Manzûmesine Takrizi ve Tercüme-i Ahvâlini Hâvî Meşnevîdir

Bā-cenāhımız cennet-mekān Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā merhūmun tārīh-i hitāmı haṭṭ-ı destiyle olup Celāl Efendi hafidleri Hüsām Mollā ve Vāhid Mollā’ya müsveddesinden tertīb ve taḥrīr ettirdiği Miḥnet-keşān nām manzūme-i belīğası berāy-ı taḥrīr-i nūfūs Sofya’ya me’mūriyetimde ictirā‘ olduğu hālde der-dest-i istiṣhāb-ı fakīr olmağıla medīne-i mezbūrede teclīd ettirip āsitāneye iyābda gerdūne-nişin iken zāhrına terceme-i nāzımı şehnāme [?] vezni üzre yazdığımız takrīzdir. Şa’bān 1246/1831

Feülün Feülün Feülün Feül

Ḥudā ‘İzzet’in rūhunu şād ede
Ḳusūr-ı fūrū‘unda ābād ede

Ne hoş dendi bu beyt-i Türkī-edā
Cevāhirle yazsa yerā‘am revā

Cihānda kişiniñ adıdır kalan
Ḳalanı yalandır yalandır inan

Be-tevfīk-i Ḥaḳ nūkteyi derk edip
Ḥayāt-ı ebed buldu gerçi gidip

Koyup çend eşer etdi ibkā-yı nām
N’ola ḥaşre dek yād ederse enām

Degil mi eşer işbu ‘ālī-güher
Şüreyyā gibi çarḫa çıkısa deger

Edinse sezā anı miḥnet-keşān
Ġamından rehā bulmağıla ḫırz-ı cān

Ma‘ānisi rengin ḫurūfu ḫarīf
O mazrūfuñ el-ḫaḳ zūrūfi zārīf

Olup lafz u ma‘nāsı şekkerle şir
Aña nān u ḫelvā degildir nazir

Miṣāl-i Nedim-i ma‘ārif-nişān
Eder bezme enseb ma‘āni beyān

Makāmāt’ı görmüş degilseñ eger
Bunu ezber eyle edebden yeter

Mizāc-ı mizāḫ-āşināsı eger
Dilerse sözünden ḫacerler güler

Bulur bāde-nūṣāne meşrebce söz
Koyar lüle-i ehl-i keyf üzre köz

Olup vā'ize geh medār-ı kelām
O dürden verir silk-i nuşha nizām

Beyān-ı kerāmāti etse murād
Mürīdi olur merd-i rüşen-nihād

Mey-i hubb-ı bī-gıll-i şüfiyyeden
Açar tab'-ı ser-şarı gāhī sūḥan

Olur gūş eden neşve-yāb-ı şafā
Gelir şadr-ı meşrūha andan şifā

Hele 'āşık-ı dūr-ı dīdār-ı yār
Sezā cilve-gāh etse leyl ü nehār

Elifler ki üstündeki medd ile
İrā'e eder hācibi kıdd ile

Degil mi baķıñ devre-i ḥarf-i cīm
Şebīh-i 'izār-ı şemāme-şemīm

Siyah-ı ḥaṭı perçemi aṅdırır
O gül-reng cezmi femi aṅdırır

Çıkıp emr-i tahrīre kırk altıda
Gezildi rehiñ üstü de altı da

O yolda perīşān iken dürr-i dem'
Refikim olup ḥāṭırım itdi cem'

Qalem oldu şirāze-bend-i şenā
Bu nazm ile verdikde Sofya safā

Bu bir nüşadır kim ederse ḥarī
Sūḥan-senc-i 'irfān serī zīveri

Bu bāğıñ fusūli hemīşe bahār
Dimāğın yerindeyse kıl i'tibār

Budur nüşha-i evvelīn-i nefīs
Yed-i nāzım olmuşdur imzā-nüvis

Ne nāzm-ı Nizāmī-i sihr-āferīn
Eger görse Genc'in ider der-zemīn

İki yüzde zātı olup nāşi'e
Nola olsa fenninde sāhib mi'e

Çodu şālih-i şadr-ı Rūm ol kerīm
Cihānda anıñ gibi dürr-i yetīm

Alıp on ikide revīş-i tarīk
Reh-i nazma hucūyi [?] itdi refīk

Otuz yedi içre o mihnet-zede
Çalātā'yı kıldı hukūmet-kede

O esnāda ber-şavl-i mihnet-keşān
Düşer hālet-i hicrete nāgehān

Cihāndarı biñ yıl yaşatsun Hudā
Senesinde ıtlāk itdi sezā

Çadir-dānī-i şāh-ı 'ālem yine
Çevirdi şuyu eski mecrāsına

Keşān'dan gelip iki yıl geçmeden
Olur mazhar-ı iltifāt-ı kühen

Olup müsteħağ nuşresi sikkeye
Çıkar süllem-i pāye-i Mekke'ye

Sitanbül'u kırık üçde pāye ile
Kerem kıldı şevketli ol kabile

Zāmīme edip emr-i tefīş-i hem
Ma'aşında kem oldu teşvīş-i hem

Edip nāzır-ı defter evvel anı
Nüfūzunda kıldı mükemmel anı

İşābet edip lik 'ayn-ı kemāl
O 'ayn-ı kemāle yetişdi zevāl

Erişdirdi keydin bu çarḥ-ı 'anūd
Şerer saçdı tennūr-ı hıkd-ı hasūd

Olup ğurre-i rîş-ğand-ı zamān
O meftūn-ı yārān-ı mārān-niṣān

Ḥilāl-i seferde düzer ḥod-be-ḥod
Bir efsāne-i şūr u ğavġā-nümūd

Eder silmi terciḥ-i ceng üstüne
Velī gitmedi pek direng üstüne

Eder yār u aġyāre bu sırrı fāş
N'ola 'akl-ı fa'āle gelse telāş

Leb-i behçeti bu sebebden meded
Ḳapandı be-tezvîr-i ehl-i ḥased

Erācife bā'is olur şoḥbeti
Denip dūra ṭard etdiler 'İzzet'i

Sakın nā-becā açma ḳat'ā dehen
Olursañ da şādıḳ çekersin ziyān

Der-enbār olan gendüm-i sebze-dār
Bu ma'nāyı eyler saña āşikār

Ḥudā şaklasın cümleyi ez-ḳazā
Bu hefve eder nefyini iḳtizā

Ṭarîḳin edip ṭayy ḳazā-yı Ḥudā
Sürer sūy-ı Sīvās'a esb-i celā

Ṭoḳuz māha vardıḳda hengām-ı hier
Baḳın ne ṭogurdu 'acūz-ı sipihr

Tebāşir-i şubḥ-ı kerem āh u vāh
Zuhūr itmişiken o güm-kerde rāh

Edip tengnā-yı fenādan sefer
Şaferde beḳāyı edindi maḳarr

Olup Şems-i Sīvāsī'ye hem-civār
Maḳām-ı münevver denilse ne var

Muḥibb ü mükibb ü dil-āġāh idi
Dilinde şeb ü rüz Allāh idi

Cinānda ola peyrev-i hālīdīn
Ala bezm-i vaşla anı vāşılīn

Meded oldu işkeste cām-ı şafā
Meded söndü şem‘-i maḳām-ı şafā

Ḳanı öyle bir nüktedān-ı Fehīm
Yanında ḳalur lāl ṭab‘-ı Kelīm

Bu ḳānūn-ı gerdündür etmez ḡalat
Yemūtu‘l-kirāmu ve yebḳa‘ s-saḳaṭu¹⁹

Selefdēn sülāfe idi şā‘iri
Bitirdi içip hāme-i sāhīri

Yegāne şu vādiye kırık beş sene
Sürüp at eşin bulmadı dense ne

Bu manzūmeden başka dīvānı var
Şeh-i kişver-i nazm olursa ne var

Otuz cüz kadardır o küllī eşer
Ki her biri Şehnāme-i muḫtaşar

Nu‘ūti olur Bür‘e derd-i dile
Şefā‘atle men‘ūti virsün şıla

Ḳaşā‘id ki Nef‘ī olaydı eger
Mu‘āşır çeker şöhretinden zarar

Ġazāl-i Cemāli ḡazel şayd eder
Gümüş sāḳını maḳṭa‘ı ḳayd eder

Rubā‘isini rub‘-ı meskūnda nās
Sezā‘etseler ḳaşr-ı nazma esās

Bulur müfredinden revā serv-i yār
Miyān-ı muhibbānda nev-iştihār

Meşāri‘ ki āzāde iḡlākdan
Açar beyt-i rengīne bāb-ı dehen

¹⁹ Değerli kişiler ölür ve aşağılık olan kalır.

Tevārîh-i şinâsî öyle metîn
Surûrî'yi ğıbtayla itdi ħazîn

İki meşnevîsi mükerrer şeker
Müşelleş şafâsı aña reşk eder

Çodu Gülşen-i 'Aşk adın birine
Hezârın getirdi huşun yerine

Şabâvet sözüyken n'ola ol süĥan
Olur ğâlib-i ğüfte-i şeyĥ-i fen

Diğer meşnevî ismi Nâz u Niyâz
Uşûlü ser-â-pây süz u güdâz

Tamâm olmadan lik ecel şad dirîĝ
Meh-i 'ömrünü ördü mänend-i mîĝ

Siyâh-ı ĥurûfa işâret edip
Yine cem'-i dîvâna niyyet edip

Anıĥ nâmin etdi Ĥazân-ı Bahâr
Birazcık da olmuş iken sebze-vâr

Ne bed-fâl imiş kim o bâĝ-ı nevîn
Şemer vermeden oldu âfet-karîn

Eger neşre verziş edeydi tamâm
Verirdi o dürrü daĥı bir niżâm

Yine câ-be-câ yazdığı nâmeler
N'ola olsa ser-meşĥ-i küttâb eger

Denilmez mi dîvânî dibâcesi
Görüldükde neşrinĥ odur ĥ'âcesi

Çavânî-i dersi bir üç beş sene
Göreydi gelirdi cihân dersine

Yine zür-ı tab' ile her maĥlâbı
Ezerdi ger olsa demir leblebi

Mezâmini ĥab'a verirdi ferâĥ
Eder idi Ĥaĥĥ'a refî'-i terâĥ

Selâsetde güftârı kevşer idi
'Uzûbetde kıand-ı mükerrer idi

N'olaydı olaydı cevâhir gibi
Mezâmini şandûka-zîb-i lebi

Güşâd etmese her maħalde dehen
Denilmezdi zannım aña dil-şiken

Cihân her ne derse desin şânına
Ben âşûfte idim ħod 'irfânına

Bilirdim ħayâtında da kıadrini
Ziyâdâr ola dir idim bedrini

Qalem baña ben aña hem-derd olup
Gehî ben gehî ol boşanıp tölup

O olup merşiyeh-ħân bükâ eyledik
Felekden biraz iştikâ' eyledik

Dönüşde yazıp bunu gerdünede
Hacâlet getürdüħ şu gerdünede

Yeter ħâme nâçâr iseñ de şuver
Qaderdir qaderdir qaderdir qader

Du'a eyle rikqatle Es'ad yeter
Ġarîbü'd-diyârıñ niyâzı geçer

İlâhî İlâhî ecib da'vetî
Qarîb eyle iħsânına 'İzzet'i

Fu'âd u Reşâd u Murâd'a Ĥudâ
Daħi Şâlih'e rif'at etsin 'atâ

Anıñ her biri 'İzzet'in pürudur
Bu bî-çâreniñ de gözü nürudur

Ola her biri pîr-i rüşen-zamîr
Baña göstere öyle Rabb-i kıadır

Meh-i maħfiretde ben etdim niyâz
Qabûl eyle fażlıñla ey çâre-sâz

Âsaf Divanı, Mahmûd Celâleddin Paşa

Bir Şâ'ir-i Meşhûruñ Takrîzi²⁰
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Bağ ne 'âlidir cenâb-ı Âsaf'ın dîvânına
Nükteler dîvân turur tav'an 'ulüvv-i şânına

Ûsrev-i ma'nâ serîr-i nazmı tezyîn eylemiş
Ma'rifet bir yânına geçmiş edeb bir yânına

Mesnevî kıt'a ğazel tertîb-i dîvân eylemiş
Kâ'im olmuşdur rübâ'iler de çâr erkânına

Bıkr-i mazmûnu misâl-i kâsırâtü't-ıtarfdır
Lü'lü'-i mensûru beñzer cennetiñ gılmânına

Pür-ma'âlidir kasâid meclis-ârâ söz değıl
Medh-i şâhı beñzemez Şehnâme'nin destânına

Pür-ħakîkat cümlesi ez cümle ol "İntâk-ı Hak"
Hak Te'âlâ'nın güzel tefsîridir Kur'an'ına

"Hızb-i Bahr"ın zevki tab'-ı müstaķimi çoşdurur
Çâredir ammâ saķâmet zenbiniñ tûfânına

Ehl-i inşâfın o sözler nağme-i şâdisidir
İ'tirâz erbâbının lâkin ezândır cânına

Âsaf'ın kıavli me'âl-i nefħa-i Cibrîl'dir
Kendi beñzer Ğazret-i Peyğamberin Ğassân'ına

Öyle bir Âsaf ki her laħza Süleymân-ı Ğayâl
Piş-i dîvânında gerden-dâdedir fermânına

Nükte-i tevħîd esrâr-ı rümüzü'l-ğayb ile
'Âdilâne şâhid olmuş 'ilmine 'irfânına

Pek yakın eyler hafâyâ-yı Ğakikat inkişâf
Bir nigâh itseñ uzaķdan pertev-i iķânına

²⁰ Bu takrizler Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94 (İstanbul 1896) numaralı matbu eserde 2-9 sayfa aralığında yer almaktadır.

Nur-ı bîniş andadır ansız қaranlıқdır cihān
‘Ayn-ı insān belki de ‘aynın bedel insānına

Menfez-i Rūhü’l-Kudüsdür ol dehān-ı dürr-feşān
Her demi beñzer Hūdā’nın nefḥa-i Rahmānına

Şānını tavsīfden ‘ācizsin ey [...] fakat
‘Aczini ‘afv etmemek düşmez o zātıñ şānına

İstanbul
Fī 15 Mart sene 1314 (1896-1897)

Bir Şā‘ir-i Nükte-perveriñdir
Takrīz
Feülün Feülün Feülün Fe’ül
Ḥayālen görüñdi baña Enverī
O sāhib-қırān-ı cihān-ı Derī

Dedim söyle kim muḥriz-i nāmdır
Bugün kim sezā-vār-ı ikrāmdır

Kimiñ fikridir rüşen ü tāb-nāk
Kimiñ kilki eyler seni ğıbtā-nāk

İşāret edip cānib-i pākiñe
Bu yolda ḥiṭāb etdi fitrākiñe

Sürüş-ı sipihr-asitān-ı süḥan
Hümā-yı bülend-āşiyān-ı süḥan

Seniñdir bugün mülk-i dānişveri
Seniñdir serīr-i süḥan-perveri

Eliñde қalem āteş-efrūzdur
Gehī rīz ü cān-baḥş u dil-dūzdur

O kilkiñ bi-‘aynih niyām-ı қazā
Nikāt-ı defini ḥüsām-ı қazā

Veya bir güzīn mürğ-ı hoş-fāldır
Oña fikr-i perverde şeh-bāldır

Ederse benānında taḥrik per
Olur kāḥ-ı endişe zīr ü zeber

Olaydı bugün zinde Dānā-yı Tūs
Olurdu saña muṭlaḳā pāy-būs

O Mahmūd rüsvā-yı ‘āmm eyledi
Seniñ ḥāmen ibkā-yı nām eyledi

O “Ḥizb”-i güzīden o “İntāk-ı Ḥaḳḳ”
Sır-ı nāme-i fikret-i mā-sebaḳ

‘Arabdan ‘Acemden gelen şā‘irān
İşitmiş mi hiç böyle bir dāsītān

Kelāmıñ hoş-üslüb u dil-cüydür
Çemen-zār-ı ṭab‘ın da hoş-büydür

Sitāyiş-geriñdir zebān-ı ‘umūm
Seniñle mübāhāt eder mülk-i Rūm

Sana yāver olsun Debīr-i felek
Maḥāmid-güzārıñ da Tīr-i felek

Cihānda yaşa hoş-dil ü şād-kām
Müşahḥar yediñde ḥusūl-i merām

Bu [...] saña bir kemīn-bededir
‘İnāyetine karşı şermendedir

Eyā kām-kār-ı kerem-güsterim
Hudā’dan uzun bir ‘ömür isterim

Ki ḥakk eyleyem evc-i mihr üstüne
Niṭāḳ-ı ḳavīyim sipihr üstüne

Ḥisāl-i dil-ārā vü dil-bendiñi
Mezāyā-yı bī-misl ü mānendiñi

Çamlıca
Fî 5 Teşrîn-i Sānī sene 1314 (1896-1897)

Kaynaklar

- Arat, Reşit Rahmeti (Haz.) (2006). *Atabetül-Hakayık*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- _____ (Haz.) (2007). *Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1987). *Makaleler 1*, Haz. Osman Fikri Sertkaya. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Arslan, Mehmet (2005). *Üss-i Zafer*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____ (2010). *Osmanlı Saray Tarihi I, III (Tarih-i Enderûn)*, İstanbul: Kitabevi.
- Avşar, Ziya (2011). *Aşk Meclisi: Mesneviye Yeniden Uyanmak*, Yozgat: Kün Yayıncılık.
- Aydoğan, Fatih (2003). “Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bauer, Thomas (2014). “How to create a network: Zaynaddin al-Atari”, *Everthing is on the Move: The Mamluk Empires as a Node in (Trans-) Regional Networks*, Ed. Stephan Conermann, Germany: Bonn University Press, s. 205-211.
- https://books.google.com.tr/books?id=gPZ_BgAAQBAJ&pg=PA205&lpg=PA205&dq=Thomas+Bauer,+%22How+to+Create+a+Network:+Zaynaddin+al-
- Burak, Guy (2015). “Sansür, Kanonizasyon ve Osmanlı İmzâ-Takriz Pratikleri üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Edebiyatı Çalışmaları X: Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ceylan, Ömür-Ozan Yılmaz (2005). *Hazana Sürgün Bir Bahar*, İstanbul: Kitap Sarayı.
- Ceylan, Ömür (2003). *Âsaf Divanı: Hânedânda Bir Âsi Âsaf Dâmâd Mahmûd Cemâleddin Paşa (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1991). “Bâkî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 4, s.537-540.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1983). *Yahya Bey ve Divanından Örnekler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Elçi, Fatih (2016). “Nevres-i Kadim’in Münşeât’ında Yer Alan Eleştirisi İçerikli İki Takriz”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:2, Issue: 1, Winter, s.139-152.
- Gür, Nagihan (2012). “Klâsik Metinlerin Nazar Duaları: Takrîzler ve Ye-

- nipazarlı Vâlî'ye Yazılan Takrîzler Üzerine", İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2014). "Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği", yayınlanmamış doktora tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- İnal, İbnülemin Mahmûd Kemâl (1988). *Son Asır Türk Şairleri I-IV*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpekten, Haluk (2008). *Bâki: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu (1965), IV. Cildi, Fasikül III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Karataş, Turan (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2008). *Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Keçecizade İzzet Molla (1841). *Divançe-i İzzet (Hazan-ı Asar)*, İstanbul.
- Köksal, Fatih (2012). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Köprülü, Mehmet Fuat (1979). "Bâki", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, C.2. s.249.
- Kuntay, Midhat Cemal (1949). *Namık Kemâl: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Levanoni, Amalia (2013). "A Supplementary Source for the Study of Mamluk Social History: The Taqârîz", *Arabica* 60, s.146-177.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani III-IV*, Haz. Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30.
- Muallim Naci (2009), "Takriz", *Lügat-i Naci*, Haz. Ahmet Kartal, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oğraş, Rıza (2001). *Es'ad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz'u* (İnceleme-metin) Burdur. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf> (04.10.2012)
- Okçu, Naci (2001). "İzzet Molla, Keçecizâde", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.23, s.561-563.
- Onay, Ahmet Talât (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özgül, M. Kayahan (2013). "Edebiyat Tarihine Manifestik Bir Bakış", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9 Summer, s.2685-2700.
- Özyıldırım, Ali Emre (2007). *Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnetkeşân Part I*, Cambridge Mass.: Harvard Üniversitesi YakınDoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

- Pala, İskender (2003). “Leskofçalı Gâlib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, s.140-141.
- Rosenthal, Franz (1981). “Blurbs (Taqriz) From Fourteenth-Century Egypt” *Oriens*, Vol: 27/28, 177-196. <http://www.jstor.org/stable/1580566>. (21.07.2011)
- Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi Divanı*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749.
- Şahin, Eburbekir Sıddık (2013). “Hüsn ü Aşk’ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevî: *Nâz u Niyâz*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 20-1, s.145-184.
- Güncel Türkçe Sözlük* (2015). “Takriz”, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tüzin, Derya (2008). “Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: *Mihnet-Keşân*”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Uzun, Mustafa-Ahmet Turan Arslan (2010). “Takriz”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.39, s.472-474.
- Vesely, Rudolf (2003). “Das Takriz in der arabischen Literatur”, *Die Memlûken – Studien zu ihrer Geschichte und Kultur. Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942-1999)*, Stephan Conermann-Anja Pistor-Hatam (Hg.). s.379-385.
- Woodhead, Christine (2000). “Puff and Patronaj: Ottoman takriz-writing and literary recommendation in the 17th century”, *The Balance of the truth. Essays in honour of Professor Geoffrey Lewis*, Ed. Çiğdem Balım-Harding, C. Imber, İstanbul: Isis Press, s.395-406.
- Yıldız, Ahmet Hamit (2003). “Leskofçalı Gâlib, Hayatı Dönemi Sanatı Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Yılmaz, Ziya (1995). “Es’ad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.341-345.

ABSTRACT

Takriz Texts as a Source of Literary History Writing and Two Unusual Examples

Takriz-writing has an important place in the tradition of Ottoman literature. Takriz created its own tradition and this tradition can be considered as a primary source for studies on the Ottoman literature. Takriz refers to a short statement of praise in verse or prose to promote the book and the writer and usually attached to the works' cover. Some takriz examples contain valuable information about writers and works which can be used as sources for carrying out biographical and monographic studies. This study discusses the functions of takriz as a primary source for literary history-writing. In this regard, this article analyzes the content of some takriz which were written for *Mihnet-Keşân* and *Âsaf Divanı*. Besides, this article reveals the importance and the function of the takriz texts in terms of re-writing the history of Ottoman literature and contributing to the biography-writing.

Keywords: Takriz-tradition, literary history writing, Ottoman literature, Keçecizâde İzzet Molla, *Mihnet-Keşân*, Mahmûd Celâleddin Paşa, *Âsaf Divanı* (collected poems of Âsaf)